

O'SMIRLARNING OTA-ONA AJRASHUVIGA MOSLASHUVI VA EMOTSIONAL-SHAXSIY XUSUSIYATLARI O'RTASIDAGI ALOQADORLIKLAR TAHLILI

Z.F.Ro'ziyeva¹

Mas'ul muallif: Ro'ziyeva Zilola Fayzullayevna, Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti mustaqil tadqiqotchisi.

e-mail:
ruziyevazilola013@gmail.com

Accepted: 24 Sentabr 2026
Published: 24 Sentabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Ro'ziyeva, Z. F. O'SMIRLARNING OTA-ONA AJRASHUVIGA MOSLASHUVI VA EMOTSIONAL-SHAXSIY XUSUSIYATLARI O'RTASIDAGI ALOQADORLIKLAR TAHLILI / Z. F. Ro'ziyeva // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 9, № 2. — B. 405–409.

1. Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'smirlarning ota-ona ajrashuvi bilan bog'liq psixologik vaziyatga moslashuvi hamda oilaviy va emotsional-shaxsiy munosabatlar ko'rsatkichlari o'rtasidagi aloqadorlik tahlil qilinadi. Empirik materialda shaxslararo munosabatlar, ota-onalik munosabatlari, oiladagi hissiy munosabatlar va ijtimoiy-psixologik moslashuv ko'rsatkichlari o'rtasidagi Pearson korrelyatsiyalari keltirilgan. Natijalar oiladagi hissiy yaqinlik, ota-onalik g'amxo'rligi, bola ehtiyojlariga e'tibor, tarbiyaviy izchillik va ijobiy oilaviy muhitning adaptatsiya, o'zini va boshqalarni qabul qilish bilan musbat, emotsional diskomfort bilan esa manfiy bog'liqligini ko'rsatadi. Ayniqsa, ota-onaning hissiy munosabati va oilaviy tarbiyaviy muhit moslashuvning muhim korrelyatlari sifatida ajralib chiqadi. Shu bilan birga, yopiqlik va qarama-qarshilikning adaptatsiya bilan manfiy, emotsional diskomfort bilan musbat bog'liqligi o'smirlarning ichki zo'riqligi va ijtimoiy moslashuvi o'rtasidagi teskari munosabatni ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: o'smirlar davri, ota-ona ajrashuvi, psixologik moslashuv, ijtimoiy-psixologik moslashuv, emotsional diskomfort, ota-onalik munosabatlari, oilaviy tarbiyaviy muhit, shaxslararo munosabatlar, Pearson korrelyatsiyasi.

АНАЛИЗ ВЗАИМОСВЯЗЕЙ МЕЖДУ АДАПТАЦИЕЙ ПОДРОСТКОВ К РАЗВОДУ РОДИТЕЛЕЙ И ИХ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ЛИЧНОСТНЫМИ ОСОБЕННОСТЯМИ

Аннотация. В данной статье анализируется взаимосвязь между адаптацией подростков к психологической ситуации, связанной с разводом родителей, и показателями семейных и эмоционально-личностных отношений. В эмпирическом материале представлены корреляции Пирсона между показателями межличностных отношений, родительского отношения, эмоциональных отношений в семье и социально-психологической адаптации. Результаты показывают, что эмоциональная близость в семье, родительская забота, внимание к потребностям ребёнка, последовательность воспитания и положительный семейный климат положительно связаны с адаптацией, принятием себя и других, а также отрицательно - с эмоциональным дискомфортом. Особое значение в качестве важных коррелятов адаптации имеют эмоциональное отношение родителей и семейно-воспитательная среда. Вместе с тем отрицательная связь замкнутости и конфликтности с адаптацией и их положительная связь с эмоциональным дискомфортом свидетельствуют об обратной взаимосвязи между внутренним напряжением подростка и его социально-психологической адаптацией.

Ключевые слова: подростковый возраст, развод родителей, психологическая адаптация, социально-психологическая адаптация, эмоциональный дискомфорт, родительские отношения, семейно-воспитательная среда, межличностные отношения, корреляция Пирсона.

"ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ADOLESCENTS' ADJUSTMENT TO PARENTAL DIVORCE AND THEIR EMOTIONAL AND PERSONALITY CHARACTERISTICS"

Abstract. This article analyzes the relationship between adolescents' adaptation to the psychological situation associated with parental divorce and indicators of family and emotional-personality relationships. The empirical data present Pearson correlations between indicators of interpersonal relationships, parental attitudes, emotional relationships within the family, and socio-psychological adaptation. The results demonstrate that emotional closeness within the family, parental care, attention to the child's needs, consistency in parenting, and a positive family environment are positively associated with adaptation and acceptance of oneself and others, while being negatively associated with emotional discomfort. In particular, parents' emotional attitudes and the family's educational environment emerge as important correlates of adaptation. At the same time, the negative relationship of withdrawal and conflict with adaptation, along with their positive relationship with emotional discomfort, indicates an inverse relationship between adolescents' internal tension and their socio-psychological adaptation.

Keywords: adolescence, parental divorce, psychological adaptation, socio-

psychological adaptation, emotional discomfort, parental relationships, family educational environment, interpersonal relationships, Pearson correlation.

Kirish. Oila o'smir shaxsining emotsional barqarorligi, o'zini baholashi, ijtimoiy xulq-atvori va yaqin munosabatlar tizimi shakllanadigan asosiy ijtimoiy-psixologik muhitlardan biridir. Shu sababli ota-onalar o'rtasidagi ajrashuv yoki uzoq davom etgan nizoli munosabatlar o'smirning moslashuv jarayoniga ta'sir qilishi mumkin. Bunda ajrashuvning o'zi bilan bir qatorda, ajrashuvdan oldingi va keyingi oilaviy konflikt darajasi, ota-onaning tarbiyaviy xulqi, hissiy qo'llab-quvvatlashi va o'smir bilan munosabat sifati muhim ahamiyat kasb etadi.

Ota-onaning ajrashuvi natijasida o'smirning odatiy oilaviy munosabatlar tizimi o'zgaradi, ota-onalardan birining oilada doimiy ishtiroki kamayishi, yashash sharoitlarining o'zgarishi, iqtisodiy va ijtimoiy vaziyatning qayta tashkil etilishi kabi holatlar yuzaga kelishi mumkin. Bunday o'zgarishlar o'smirda xavotir, xafagarchilik, yolg'izlik, aybdorlik hissi, emotsional beqarorlik va ijtimoiy munosabatlarda qiyinchiliklarning paydo bo'lishiga sabab bo'lishi ehtimoli mavjud. Biroq ajrashuvning psixologik oqibatlar barcha o'smirlarda bir xil namoyon bo'lmaydi. Ayrim o'smirlar yangi oilaviy sharoitga nisbatan tezroq moslasha olsa, boshqalarida uzoq muddatli emotsional va xulq-atvor muammolari kuzatilishi mumkin. Zamonaviy psixologik tadqiqotlarda ajrashuvning o'smir rivojlanishiga ta'sirini faqat ajrashuv faktining o'zi bilan izohlash yetarli emasligi ta'kidlanadi. Xususan, ota-onalar o'rtasidagi konfliktning davom etishi, ota-onalarning tarbiyaviy yondashuvi, bola bilan emotsional yaqinlikning saqlanishi va ajrashuvdan keyingi oilaviy muhit o'smirning moslashuv jarayonini belgilovchi muhim omillar sifatida qaraladi. O'smirlik davrining o'ziga xosligi shundaki, bu davrda shaxsning mustaqillikka intilishi kuchayadi, o'z "Men"ini anglash va tengdoshlar tomonidan qabul qilinish ehtiyoji ortadi. Shu sababli oilaviy munosabatlardagi keskin o'zgarishlar o'smirning o'zini va atrofdagilarni qabul qilishi, emotsional barqarorligi hamda ijtimoiy munosabatlariga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ayniqsa, ota-onalar o'rtasidagi nizolarga o'smirning bevosita guvoh bo'lishi yoki ota-onalardan birini tanlashga majbur bo'lgandek his qilishi uning ichki emotsional zo'riqlashini kuchaytirishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, o'smirlarning ota-ona ajrashuviga moslashuvini o'rganishda nafaqat moslashuv darajasini aniqlash, balki uning emotsional-shaxsiy xususiyatlar, ota-onalik munosabatlari va oilaviy tarbiyaviy muhit bilan qanday bog'liqligini aniqlash ham muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi. Mazkur bog'liqliklarni aniqlash o'smirlarning ajrashuvdan keyingi psixologik holatini chuqurroq tushunish, xavf omillarini belgilash va ularga ko'rsatiladigan psixologik yordamning samarali yo'nalishlarini ishlab chiqish imkonini beradi. Shundan kelib chiqib, ushbu tadqiqotning maqsadi o'smirlarning ota-ona ajrashuviga moslashuvi bilan ularning emotsional-shaxsiy xususiyatlari, ota-onalik munosabatlari va oilaviy tarbiyaviy muhit ko'rsatkichlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklarni empirik jihatdan aniqlashdan iborat. Tadqiqotda, xususan, ijtimoiy-psixologik moslashuv, o'zini va boshqalarni qabul qilish, emotsional diskomfort, yopiqlik va qarama-qarshilik kabi ko'rsatkichlarning o'zaro munosabatlariga alohida e'tibor qaratiladi.

Tadqiqotning asosiy vazifalari: 1) o'smirlarning ijtimoiy-psixologik moslashuvi ko'rsatkichlarini oilaviy munosabatlar ko'rsatkichlari bilan bog'liqligini aniqlash; 2) ota-onalik munosabatlarining moslashuv komponentlari bilan aloqadorligini baholash; 3) ota-onalik munosabatlari va oiladagi hissiy munosabatlar ko'rsatkichlari o'rtasidagi korrelyatsiyalarni tahlil qilish; 4) aniqlangan bog'lanishlarning psixologik mazmunini talqin qilish.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqot dizayni korrelyatsion-empirik yondashuvga asoslangan. (1) bolaning shaxslararo munosabatlari; (2) ota-onalarning bolalar tomonidan baholanishi; (3) oiladagi hissiy munosabatlar. Moslashuv holatini baholashda Rodgers va Daymondning ijtimoiy-psixologik moslashuv so'rovnoma ko'rsatkichlari - adaptatsiya, o'zini qabul qilish, boshqalarni qabul qilish, emotsional diskomfort, nazorat va hukmronlik - qo'llanilgan.

Statistik ishlov berishda K. Pearsonning r-korrelyatsiya koeffitsienti qo'llangan. Empirik materialda * belgisi $p \leq 0,05$, ** belgisi $p \leq 0,01$, *** belgisi $p \leq 0,001$ darajasidagi statistik ahamiyatlilikni bildiradi. Tahlilda korrelyatsiya yo'nalishi va kattaligi asosida o'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'lanishlarning mazmuni izohlandi.

Natijalar. Birinchi bosqichda bolaning shaxslararo munosabatlari ko'rsatkichlari bilan ijtimoiy-psixologik moslashuv komponentlari o'rtasidagi Pearson korrelyatsiyalari tahlil qilindi.

1-jadval. Shaxslararo munosabatlar va ijtimoiy-psixologik moslashuv o'rtasidagi korrelyatsiyalar.

Ko'rsatkich	Adaptatsiya	O'zini qabul qilish	Boshqalarni qabul qilish	Emotsional diskomfort	Nazorat	Hukmronlik
Onaga bo'lgan munosabat	0,584**	0,631**	0,547**	-0,492*	0,418*	0,246
Otaga bo'lgan munosabat	0,461*	0,523**	0,438*	-0,515**	0,586**	0,493*
Ota-onaga munosabat, ota-ona sifatida qabul qilish	0,556**	0,612**	0,487*	-0,463*	0,392*	0,318
Aka-uka va opa-singillarga munosabat	0,417*	0,428*	0,572**	-0,369	0,344	0,295
Buvi va buvalarga munosabat	0,403*	0,518**	0,489*	-0,446*	0,287	0,332
Do'sti va dugonasiga munosabat	0,628**	0,471*	0,644**	-0,402*	0,355	0,521**

Ko'rsatkich	Adaptatsiya	O'zini qabul qilish	Boshqalarni qabul qilish	Emotsional diskomfort	Nazorat	Hukmronlik
Muloqotchanlik	0,671**	0,436*	0,682**	-0,587**	0,418*	0,449*
Yopiqlik, qarama-qarshilik	-0,638**	-0,472*	-0,603**	0,691**	-0,514**	-0,381
Xulq-atvorning ijtimoiy adekvatligi	0,653**	0,587**	0,548**	-0,521**	0,465*	0,304

1-jadvaldan ko'rinadiki, oilaviy va tengdoshlar bilan ijobiy munosabatlarning aksariyati adaptatsiya, o'zini qabul qilish va boshqalarni qabul qilish bilan musbat bog'langan. Eng yuqori bog'lanishlar muloqotchanlikning boshqalarni qabul qilish bilan ($r=0,682$), do'sti va dugonasiga munosabatning boshqalarni qabul qilish bilan ($r=0,644$), shuningdek muloqotchanlikning adaptatsiya bilan ($r=0,671$) aloqasida kuzatilgan. Yopiqlik va qarama-qarshilik esa adaptatsiya ($r=-0,638$), boshqalarni qabul qilish ($r=-0,603$) va o'zini qabul qilish ($r=-0,472$) bilan manfiy, emotsional diskomfort bilan esa kuchli musbat ($r=0,691$) bog'langan.

Mazkur natijalar o'smirning ijtimoiy muhit bilan faol va ochiq munosabatga kirishishi moslashuvning konstruktiv komponentlari bilan bog'liq ekanini, ichki yopiqlik va qarama-qarshilik esa emotsional zo'riqish hamda moslashuv qiyinchiliklari bilan aloqadorligini ko'rsatadi.

2-jadval. Ota-onalik munosabatlari va ijtimoiy-psixologik moslashuv o'rtasidagi korrelyatsiyalar.

Ko'rsatkich	Adaptatsiya	O'zini qabul qilish	Boshqalarni qabul qilish	Emotsional diskomfort	Nazorat	Hukmronlik
Ota-onalik g'amxo'rliqi	0,648**	0,592**	0,554**	-0,569**	0,486*	0,341
Bola ehtiyojlariga munosabat	0,573**	0,628**	0,519**	-0,481*	0,447*	0,286
Talabchanlik va mas'uliyatni shakllantirish	0,456*	0,389	0,432*	-0,396*	0,541**	0,463*
Nazorat va intizomni tashkil etish	0,491*	0,426*	0,381	-0,454*	0,634**	0,548**
Tarbiyaviy izchillik va ota-onalik kompetentligi	0,537**	0,501*	0,472*	-0,463*	0,458*	0,318
Ota-onaning hissiy munosabati	0,711**	0,684**	0,642**	-0,687**	0,573**	0,462*
Bolaning mustaqilligiga munosabat	0,449*	0,417*	0,365	-0,432*	0,603**	0,586**
Oilaviy tarbiyaviy muhit	0,693**	0,625**	0,588**	-0,642**	0,517**	0,394

2-jadvalda ota-onalik munosabatlarning deyarli barcha ijobiy ko'rsatkichlari adaptatsiya, o'zini qabul qilish va boshqalarni qabul qilish bilan musbat, emotsional diskomfort bilan esa manfiy bog'langan. Eng yuqori koeffitsient ota-onaning hissiy munosabati bilan adaptatsiya ($r=0,711$), o'zini qabul qilish ($r=0,684$), boshqalarni qabul qilish ($r=0,642$) va emotsional diskomfort ($r=-0,687$) o'rtasida qayd etilgan. Oilaviy tarbiyaviy muhit ham adaptatsiya ($r=0,693$) va o'zini qabul qilish ($r=0,625$) bilan yuqori musbat aloqadorlikni namoyon etgan.

Nazorat va intizomni tashkil etish ko'rsatkichi nazorat ($r=0,634$) va hukmronlik ($r=0,548$) bilan nisbatan kuchliroq bog'langan. Bolaning mustaqilligiga munosabat ham nazorat ($r=0,603$) va hukmronlik ($r=0,586$) bilan musbat aloqador. Bu natijalarni faqat sababiy ta'sir sifatida emas, o'zgaruvchilar o'rtasidagi statistik bog'lanish sifatida talqin qilish lozim.

3-jadval. Ota-onalik munosabatlari va oiladagi hissiy munosabatlar o'rtasidagi korrelyatsiyalar.

Ko'rsatkich	G'amxo'rlik	Ehtiyojlarga munosabat	Talabchanlik	Nazorat-intizom	Tarbiyaviy izchillik	Hissiy munosabat	Mustaqillik	Oilaviy muhit
Vaziyatni idrok etish qobiliyati	0,512**	0,567**	0,603**	0,548**	0,586**	0,495*	0,541**	0,618**
Vaziyat sabablarini tushunish	0,486*	0,629**	0,591**	0,526**	0,641**	0,534**	0,473*	0,587**
Empatiya	0,694*	0,581**	0,347	0,318	0,472*	0,782**	0,396*	0,653**
Ota-onalarning his-tuyg'ulari	0,531*	0,472*	0,508**	0,613**	0,569**	0,693**	0,458*	0,671**

Ko'rsatkich	G'amxo'rlik	Ehtiyojlarga munosabat	Talabchanlik	Nazorat-intizom	Tarbiyaviy izchillik	Hissiy munosabat	Mustaqillik	Oilaviy muhit
Shartsiz qabul qilish	0,647**	0,618**	0,429*	0,394*	0,515**	0,758**	0,447*	0,694**
O'zini ota-ona sifatida qabul qilish	0,438*	0,542**	0,561**	0,654**	0,607**	0,512**	0,623**	0,576**
Hissiy yordam berish	0,671**	0,606**	0,462*	0,446*	0,541**	0,801**	0,431*	0,728**
Bolaning ahvoriga e'tibor berish	0,598**	0,637**	0,417*	0,472*	0,566**	0,736**	0,412*	0,699**
Bolaning holatiga hissiy ta'sir qilish qobiliyati	0,553**	0,491*	0,365	0,382	0,488*	0,687**	0,368	0,612**

3-jadval natijalari ota-onalik munosabatlari va oiladagi hissiy munosabatlar o'rtasida barqaror musbat aloqadorlik mavjudligini ko'rsatadi. Ayniqsa, ota-onaning hissiy munosabati empatiya ($r=0,782$), shartsiz qabul qilish ($r=0,758$), hissiy yordam berish ($r=0,801$) va bolaning ahvoriga e'tibor berish ($r=0,736$) bilan kuchli bog'langan. Bu ko'rsatkichlar ota-onaning hissiy jihatdan sezgir va qo'llab-quvvatlovchi pozitsiyasi oiladagi boshqa emotsional munosabatlar bilan bir tizimda namoyon bo'lishini ko'rsatadi.

Muhokama. Olingan natijalarni zamonaviy ilmiy adabiyotlar bilan taqqoslash shuni ko'rsatadiki, o'smirning ajrashuvdan keyingi moslashuvi faqat oilaning formal ravishda ajralishi bilan emas, balki ota-onalar o'rtasidagi konflikt, ota-onalik xatti-harakatlari va bola bilan munosabat sifatiga ham bog'liq. Van Dijk va hammualliflarning 115 ta tanlanma va 24 854 ajrashgan oilani qamrab olgan meta-tahlili ota-onalararo konflikt, tarbiyaviy xatti-harakatlar va bolalarning psixosotsial moslashuvi o'rtasidagi bog'lanishlar asosan statistik jihatdan ahamiyatli ekanini ko'rsatgan [3].

Mazkur maqoladagi korrelyatsion natijalar ham oiladagi ijobiy tarbiyaviy va hissiy muhit o'smirning adaptatsiyasi bilan musbat bog'lanishini ko'rsatadi. Ayniqsa, ota-onaning hissiy munosabati va oilaviy tarbiyaviy muhitning moslashuv bilan yuqori korrelyatsiyasi o'smir uchun emotsional xavfsizlik va qo'llab-quvvatlashning ahamiyatini ko'rsatadi. Shu bilan birga, yopiqlik va qarama-qarshilikning emotsional diskomfort bilan kuchli musbat bog'lanishi o'smirning ichki zo'riqishi ijtimoiy munosabatlardan chekinish bilan birga kechishi mumkinligini ko'rsatadi.

Ajrashuvning bola psixologik holatiga ta'sirini o'rgangan P.R. Amato va B. Keith tomonidan olib borilgan meta-tahlil ham ushbu masalaning muhim jihatini ko'rsatadi. Olimlar 92 ta tadqiqot natijalarini umumlashtirib, ajrashgan oilalarda voyaga yetayotgan bolalarda psixologik farovonlik ko'rsatkichlari to'liq oilalarda yashayotgan tengdoshlariga nisbatan o'rtacha pastroq ekanligini aniqlaganlar. Shu bilan birga, mualliflar ajrashuvning salbiy oqibatlarini tushuntiruvchi omillar orasida ayniqsa oilaviy konflikt istiqboli eng izchil dalillar bilan qo'llab-quvvatlanganini ta'kidlaydilar [4]. Amatoning keyingi tadqiqotlari ham mazkur xulosalarni rivojlantiradi. 1990-yillarda olib borilgan 67 ta tadqiqot natijalarini qayta tahlil qilgan olim ajrashgan ota-onalarning farzandlarida psixologik moslashuv, o'z-o'zini baholash, ijtimoiy munosabatlar va akademik natijalar bo'yicha ayrim salbiy farqlar saqlanib qolishini ko'rsatgan [5]. Biroq ushbu natijalarni ajrashuvning o'zi bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'lash to'g'ri emas. Zamonaviy tadqiqotlar ajrashuvdan keyingi oilaviy muhit, ota-onalar o'rtasidagi munosabat va tarbiyaviy jarayonlar bolaning moslashuvida muhim vositachi omillar ekanligini ko'rsatmoqda.

J.B. Kelly va R.E. Emery ajrashuvdan keyingi bolalar moslashuvini "xavf va rezistentlik" nuqtayi nazaridan tahlil qilib, ajrashuv barcha bolalarda bir xil salbiy oqibatlarni yuzaga keltirmasligini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, ota-onalar o'rtasidagi konfliktning kamayishi, barqaror tarbiyaviy munosabatlar, ota-onaning qo'llab-quvvatlashi va bola uchun xavfsiz psixologik muhitning saqlanishi moslashuv jarayonida himoya qiluvchi omil sifatida namoyon bo'ladi [6]. Bu nuqtayi nazar bizning tadqiqotimizda aniqlangan ijobiy oilaviy muhit, ota-onalik g'amxo'rliqi va emotsional yaqinlikning adaptatsiya bilan musbat korrelyatsiyasini nazariy jihatdan izohlash imkonini beradi.

Ota-onalararo konfliktning o'smirning emotsional holatiga ta'sirini C. Cummings va P. Davies hamda boshqa tadqiqotchilar tomonidan ishlab chiqilgan yondashuvlar ham tasdiqlaydi. Ushbu yo'nalishdagi meta-tahliliy tadqiqotlarda ota-onalar o'rtasidagi konfliktga bolalarning emotsional va kognitiv reaksiyalari ichki muammolar, xulq-atvor qiyinchiliklari va o'z-o'zini baholashdagi muammolar bilan bog'liqligi aniqlangan. Ayniqsa, ichki kechinmalar va emotsional reaksiyalar bilan bog'liq ta'sirlar tashqi xulqiy muammolarga nisbatan kuchliroq namoyon bo'lishi qayd etilgan [7].

Shuningdek, P.R. Amato va T.D. Afifi tadqiqotlarida farzandning ajrashgan ota-onalar o'rtasida "ikkala tomon orasida qolib ketganlik" hissini boshdan kechirishi ichki muammolar va ota-ona-bola munosabatlarining zaiflashuvi bilan bog'liqligi ko'rsatilgan [8]. Bu holat bizning tadqiqotimizdagi yopiqlik va qarama-qarshilikning emotsional diskomfort bilan musbat bog'lanishini izohlashga yordam beradi. Ya'ni, o'smir ota-onalar o'rtasidagi ziddiyatli munosabatlarga psixologik jihatdan jalb etilgan sari uning ichki emotsional zo'riqishi kuchayishi va ijtimoiy-psixologik moslashuv imkoniyatlari pasayishi mumkin.

Brody va Forehand tomonidan ajrashgan oilalardagi o'smirlar ishtirokida olib borilgan tadqiqotda ham ajrashuvdan keyingi ota-onalararo konfliktning davom etishi o'smirning moslashuvi bilan bog'liqligi aniqlangan. Tadqiqotchilar

konfliktning ta'siri o'smirning vasiylik qilmaydigan ota-onasi bilan munosabatlari sifatidan ajralmasligini ko'rsatganlar [9]. Bu natija bizning tadqiqotimizdagi ota-onalik munosabatlari va emotsional yaqinlikning adaptatsiya bilan bog'liqligi haqidagi xulosalarni yanada mustahkamlaydi.

Umuman olganda, mavjud ilmiy tadqiqotlar va biz tomonidan olingan empirik natijalar ota-ona ajrashuvini o'smir moslashuvining yagona va bevosita sababi sifatida emas, balki oilaviy munosabatlar tizimidagi o'zgarishlar orqali ta'sir ko'rsatuvchi murakkab psixologik omil sifatida baholash zarurligini ko'rsatadi. O'smirning ajrashuvdan keyingi moslashuvi ota-onalar o'rtasidagi konfliktning kamayishi, ota-onalik g'amxo'rliigi va qo'llab-quvvatlashning saqlanishi, bola ehtiyojlariga e'tibor, tarbiyaviy izchillik hamda ijobiy emotsional oilaviy muhit bilan bevosita bog'liq. Shu sababli o'smirlarning moslashuvini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan psixologik yordam faqat o'smirning o'ziga emas, balki ota-ona-bola munosabatlari yaxshilash va ajrashuvdan keyingi oilaviy konfliktlarni kamaytirishga ham yo'naltirilishi maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlarda ota-onalararo konflikt va yoshlarning moslashuvi o'rtasida ijobiy bog'liqlik aniqlangan; bu bog'liqlikning bir qismi tarbiyaviy jarayonlar orqali vositalanishi mumkin. Shuningdek, parental divorce bilan bog'liq psixologik oqibatlar individual va oilaviy omillarga qarab farqlanishi ta'kidlangan. Demak, ajrashuvni o'smir psixologiyasiga bir xil va muqarrar salbiy ta'sir qiluvchi yagona sabab sifatida talqin qilish ilmiy jihatdan ehtiyotkorlikni talab qiladi.

Xulosa. O'smirlarning shaxslararo munosabatlari va ijtimoiy-psixologik moslashuvi o'rtasida izchil statistik aloqadorlik mavjud. Ijobiy oilaviy va tengdoshlararo munosabatlar adaptatsiya, o'zini va boshqalarni qabul qilish bilan asosan musbat bog'langan.

Ota-onaning hissiy munosabati moslashuvning eng kuchli korrelyatlari qatorida namoyon bo'lgan: adaptatsiya bilan $r=0,711$, o'zini qabul qilish bilan $r=0,684$, boshqalarni qabul qilish bilan $r=0,642$ va emotsional diskomfort bilan $r=-0,687$.

Oilaviy tarbiyaviy muhitning sifati ham moslashuv bilan yuqori musbat, emotsional diskomfort bilan esa manfiy bog'langan. Bu oiladagi hissiy qo'llab-quvvatlash va izchil tarbiyaning o'smirning psixologik moslashuvi uchun muhim resurs bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi.

Yopiqlik va qarama-qarshilikning adaptatsiya bilan manfiy, emotsional diskomfort bilan esa kuchli musbat aloqadorligi ichki zo'riqish va ijtimoiy moslashuv qiyinchiliklari o'rtasidagi bog'lanishni ko'rsatadi.

Ota-onalik munosabatlari va oiladagi hissiy munosabatlar bir-birini to'ldiruvchi psixologik tizim sifatida namoyon bo'lgan. Ayniqsa, hissiy yordam, empatiya va shartsiz qabul qilish ota-onaning hissiy munosabati bilan kuchli bog'langan.

Amaliy jihatdan, ajrashuvdan keyingi psixologik yordam dasturlarida o'smirning individual xususiyatlari bilan bir qatorda ota-ona va bola o'rtasidagi hissiy aloqa, muloqot sifati, tarbiyaviy izchillik va konfliktni kamaytirishga qaratilgan ishlarni ham hisobga olish maqsadga muvofiq.

Tadqiqotimiz natijalari o'smirlarning ota-ona ajrashuviga moslashuvi oiladagi hissiy munosabatlar, ota-onalik munosabatlari va shaxslararo aloqalar bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatdi. Xususan, ota-onaning hissiy munosabati, g'amxo'rliigi va oilaviy tarbiyaviy muhitning ijobiyligi o'smirlarning adaptatsiyasi, o'zini va boshqalarni qabul qilishi bilan yuqori darajadagi musbat korrelyatsiyani namoyon etdi. Aksincha, yopiqlik va qarama-qarshilik adaptatsiya bilan manfiy, emotsional diskomfort bilan esa musbat bog'landi. Demak, ota-ona ajrashuvidan keyingi o'smirning psixologik moslashuvida oiladagi hissiy qo'llab-quvvatlash va ijobiy munosabatlar muhim psixologik omil sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Van Dijk, R., van der Valk, I. E., Deković, M., & Branje, S. (2020). A meta-analysis on interparental conflict, parenting, and child adjustment in divorced families: Examining mediation using meta-analytic structural equation models. *Clinical Psychology Review*, 79, 101861. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2020.101861>.
- [2] Lansford, J. E. (2009). Parental divorce and children's adjustment. *Perspectives on Psychological Science*, 4(2), 140–152. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2009.01114.x>.
- [3] Weymouth, B. B., Buehler, C., Zhou, N., & Henson, R. A. (2016). A meta-analysis of parent-adolescent conflict: Disagreement, hostility, and youth maladjustment. *Journal of Family Theory & Review*, 8(1), 95–112. <https://doi.org/10.1111/jftr.12126>.
- [4] Amato, P. R., & Keith, B. Parental divorce and the well-being of children: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 110(1), 2001. 26–46.
- [5] Amato, P. R. Children of divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, 15(3), 2001. 355–370.
- [6] Kelly, J. B., & Emery, R. E. Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives. *Family Relations*, 52(4), 2003. 352–362.
- [7] Van Eldik, W. M., de Haan, L. G., Parry, L. Q., Davies, P. T., Luijk, M. P. C. M., & Branje, S. The interparental relationship: Meta-analytic associations with children's maladjustment and responses to interparental conflict. *Psychological Bulletin*. 2020.
- [8] Amato, P. R., & Afifi, T. D. Feeling caught between parents: Adult children's relations with parents and subjective well-being. *Journal of Marriage and Family*, 68(1), 2006. 222–235.
- [9] Brody, G. H., & Forehand, R. Interparental conflict, relationship with the noncustodial father, and adolescent post-divorce adjustment. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 11(2), 2000. 139–147.